

Dejan Zadavec, Ljubljana

ARHIVSKI VIRI ZA BAROČNO PRENOVO ROMARSKE CERKVE MARIJA ZAGORJE

Ker so viri, ki se nanašajo na gradnjo, prenove, obnove in prezidave tako sakralnih kot tudi posvetnih zgradb, za obdobji srednjega in zgodnjega novega veka v primerjavi z mlajšimi obdobji precej slabše ohranjeni ali pa sploh ne, imajo umetnostni zgodovinarji mnogokrat to »nehvaležno« nalogo, da skušajo predvsem s pomočjo stilno-kritične primerjave ugotoviti, kdaj sta bila kakšen objekt ali njegova notranja oprema deležna prenove ali izdelave oz. gradnje ter kdo so bili arhitekti in obrtniki, ki so pri tem početju sodelovali. Medtem ko terja tovrstni način datiranja in umeščanja od umetnostnega zgodovinarja odlično poznavanje značilnosti tako določenega umetniškega sloga kot tudi sloga posameznih obrtniških delavnic in posameznikov, pa zanesljivost in natančnost dognanj nista vselej nedvoumni, dogmatični, ampak so lahko slednja, kot se je v določenih primerih že izkazalo, celo napačna.

Najbolj zanesljivi in neizpodbitni so arhivski viri. Seveda pa imajo tudi ti svoje hibe. Poleg manjka so njihova »Ahilova peta« navedeno še mesta hranjenja. Lahko so, dobesedno, v kateremkoli arhivu in v kateremkoli fondu ali škatli, tako da lahko najdba, in to samo fragmentarno ohranjenega gradiva, nemalokrat vzame več časa in povzroči več »točenja potu in vdihavanja prahu«, kot je dejanska vrednost najdenega. Pregledovanja vredni so vsekakor gosposčinski fondi, tj. fondi, v katerih se hrani gradivo v zvezi z upravo in vodenjem posameznih gospostev. Pa ne samo za posvetne objekte, kot so gradovi, dvorci, hiše ali gospodarski objekti, ampak tudi za cerkvene objekte, in to tiste nad katerimi je imelo gospostvo oz. njegov lastnik patronat.

Patronat nad cerkvijo Marije Zagorje, ustanove Celjskih grofov, ki se v arhivskih virih prvič omenja leta 1458,¹ so imeli do druge polovice 17. stoletja lastniki gospostva Pilštanj, nato pa je tovrstna pra-

¹ Metoda KEMPERL, *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 2007, p. 138.

vica z dednim razkositvijo omenjenega gospodstva² in z inkorporacijo večjega deleža le-tega h gospodstvu Hartenštajn leta 1691 prešla na lastnika slednjega.³ V tem letu je novi lastnik Hartenštajn postal znani Ignac Marija grof Attems, ki je takrat že gospodoval na Podčetrtku in Štatenbergu, do svoje smrti pa si je ustanovitelj štajerske veje Attemsov pridobil še gospodstva Brežice, Gösting in urad Aigen, Brestanica in posest Turn pod Brestanico ter Bistriški grad.⁴

Grof Attems še zdaleč ni bil skop človek, kar nenazadnje dokazuje tudi njegov interes in donatorska vlaganja v umetnost, je pa pazil na to, da uprava posesti ni proizvajala nepotrebnih oz. dodatnih stroškov. Del novonastalih stroškov upravljanja gospodstva Hartenštajn je znižal tako, da je od grofice Zehentner kupljeno posest združil z gospodstvom Podčetrtek, in to na način, da je obe upravljal en upravitelj, ki je imel svoj sedež na gradu Podčetrtek.⁵ Večina ohranjenega gradiva združenih gospodstev Podčetrtek in Hartenštajn se danes hrani v arhivu Republike Slovenije (AS) v fondu AS 768. Med 22,5 tm gradiva⁶ se nahaja tudi nekaj dokumentov, ki omogočajo nekoliko natančnejši vpogled v baročno prenovo cerkve v Zagorju. Ti so dveh vrst. Nekaj je cerkvenih letnih obračunov ključarja in upravitelja gospodstva, v katerih so zapisani prihodki in odhodki cerkve, torej njeno letno »poslovanje«, in so bili poslani na grad Podčetrtek patronu cerkve v pregled. Drugi dokumenti pa so sestavni del letnih obračunov upravitelja združenih gospodstev Podčetrtek in Hartenštajn. To so neke vrste dopolnilni dokumenti, na katerih je natančneje opredeljena vrsta izdatka gospodstva, in sicer različne pobotnice, sezname porabljenega vina, stroškov v zvezi s prenovo in podobno. Ker je bil grof Attems delni

² Gradec, Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), fond Archiv Attems, karton 243, zv. 1565, Prepis delilne pogodbe gospodstev Hartenštajn, Pilštanj in imenja Drenik z dne 20. 4. 1693, fol. 1.

³ StLA, fond Archiv Attems, karton 241, zv. 1552, Obvestilo štajerskega deželnega upravitelja Jurija Sigfrida grofa Dietrichsteina Ignacu Mariji Attemsu z dne 17. 9. 1693, fol. 1–1'.

⁴ Ulrike FRANK–Ferdo ŠERBELJ, *Kratka zgodovina grofov Attems, Zbornik občine Slovenska Bistrica*, II, Slovenska Bistrica 1990, p. 146.

⁵ Dejan ZADRAVEC, Administrativne knjige združenih gospodstev Podčetrtek in Hartenštajn sredi 18. stoletja in njihovo stanje danes, *Arhivi*, 30/2, 2007, p. 154.

⁶ *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, III. knjiga*, Ljubljana 1999, p. 109.

pokrovitelj prenove omenjene cerkve, so izdatki zanjo seveda zabeleženi tudi v teh dokumentih.

Umetnostni zgodovinarji in nekateri drugi so do sedaj reševali uganke prenove zagorske cerkve v prvi polovici 18. stoletja predvsem na osnovi ogleda njene zunanjsčine in notranje opreme, razvozlavanja slogovnih značilnosti in umeščanja le-teh v določeno časovno obdobje ter določeni obrtni delavnici, obrtniku ali umetniku. V prvem opisu cerkve je Janisch na podlagi letnic in grbov v cerkvi med drugim zapisal, da je bila poslikana leta 1708 in da sta poslikavo naročila grof Attems in njegova žena Marija Regina, rojena grofica Wurmbrand.⁷ Naslednje generacije izšolanih umetnostnih zgodovinarjev in nekaterih diletantov niso prinesle kakšnih novih, revolucionarnih spoznanj.⁸ Zares pomembna sta šele prispevka Sergeja Vrišerja in Anice Cevc. Slednja je freske na oboku ladje in prezbiterija, na obeh straneh slavaloka, na koru in v kapelah sv. Jožefa in sv. Dizme pripisala graškemu slikarju Matthiasu von Görzu,⁹ Vrišer pa je veliki oltar označil za delo laškega kiparja Janeza Gregorja Božiča.¹⁰ Oba sta do teh dognanj prišla s pomočjo primerjalne slogovne analize fresk oz. oltarja, v tem prispevku pa bomo lahko z arhivskimi viri potrdili vsaj sklep Anice Cevc. Od mlajših strokovnjakov velja omeniti Metodo Kemperl in Igorja Weigla. Prva je glede na slog dekoracije vzdavo pevskega kora uvrstila v štirideseta leta 18. stoletja, pri čemer je avtorstvo z rahlim zadržkom pripisala Jožefu Hofferju,¹¹ drugi pa je objavil dva fragmentarna arhivska podatka, na katera je naletel pri preučevanju različnih virov za freske in opremo podružnične cerkve Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku in prenove gradu Podčetrtek v letih 1715–1723. Iz seznama

⁷ Josef Andreas JANISCH, *Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*, 3. Band, Graz 1885, pp. 759–761.

⁸ Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant VI. Das Dekanat Drachenburg*, Marburg 1887, p. 151; Marijan ZADNIKAR, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, 2, Celje 1975, pp. 188–193; Jože CURK, *Topografsko gradivo VII. Sakralni spomeniki na območju občine Šmarje pri Jelšah*, Celje 1967, pp. 120–126.

⁹ Anica CEVC, *Freske Matthiasa von Görza v Marijini cerkvi v Zagorju pri Pilštanju*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XVI, 1980, pp. 54–55.

¹⁰ Sergej VRIŠER, *Kiparstvo na slovenskem Štajerskem*, Maribor 1963, p. 46.

¹¹ KEMPERL 2007, cit. n. 1, p. 138.

porabljenega vina za leto 1712, ki se hrani v 7. fasciklu v fondu gospodstev Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje v Arhivu Slovenije, je razbral, da se je na gradu Podčetrtek 21. decembra 1712 oglasil štukater, ki ga je grof Attems poslal iz Štatenberga do cerkve Marija Zagorje, ter da se je štiri dni kasneje na Podčetrtku mudil nek kipar, namenjen na delo v isto cerkev.¹² Pričujoča, čeprav fragmentarna podatka sta zaradi pomanjkanja večjega števila ohranjenih virov v zvezi z omenjeno prenovo vsekakor pomembna, saj dokaj natančno opredeljujeta čas prenove, prav tako pa omenjata, na žalost sicer ne poimensko, dva obrtnika, ki sta zagotovo sodelovala pri tem projektu (sl. 1).

Baročna prenova dobro obiskane a zakotne Marijine cerkve, takrat še podružnične cerkve pilštanske župnije, se je začela nekje v prvem desetletju 18. stoletja. Pobuda za prenovo je zagotovo prišla iz ust njenega patrona grofa Attemsa, kakšno besedo pa je morda v tej smeri izrekel tudi takratni pilštanski župnik Martin Umek. Ta sicer s prenovami še ni imel posebnih izkušenj, medtem ko je imel grof Attems za sabo kar nekaj podobnih gradbenih projektov. Že leta 1690 je začel z gradnjo povsem novega štatenberškega dvorca v Makolah,¹³ nekaj let kasneje je dal na novo pozidati frančiškanski samostan v Brežicah,¹⁴ na prelomu stoletja je že delno prenavljal svoj brežiški grad,¹⁵ med drugim pa je bila med leti 1702 in 1704 postavljena še njegova palača v Gradcu.¹⁶ Nekako v tem času ali pa kakšno leto pozneje se je, najverjetneje na veliko veselje cerkvenega ključarja, pilštanskega župnika in pa okoliških vernikov ter romarjev, začela prenova cerkve

¹² Igor WEIGL, Herr Clery, Salve Regina in Andrea Pozzo. Arhivski, literarni in likovni viri za freske in opremo podružnične cerkve Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku, *Vis imaginis. Baročno slikarstvo in grafika. Jubilejni zbornik za Anico Cevc*, Ljubljana 2006, p. 227.

¹³ StLA, fond Archiv Attems, karton 241, zv. 1550, Attemsovo poročilo glede pritožb Tattenbachovih upnikov, zadevajoče gospostvo Podčetrtek, z dne 9. 1. 1693, fol. 4. Natančneje cf. Dejan ZADRAVEC, Postavitve in postavljavec materialnih in rodbinskih temeljev plemiške družine Attems na Štajerskem (Odprava starih zmot in nova spoznanja), *Zbornik občine Slovenska Bistrica*, III, v tisku.

¹⁴ StLA, fond Pallavicino Familie, karton 28, zv. 415; Marija Victoria PALLAVICINO, *Familienbuch des Hauses Attems, VI., Die steirische Linie* (s. a., tipkopis), pp. 13, 23–24.

¹⁵ FRANK – ŠERBELJ 1990, cit. n. 4, p. 146.

¹⁶ PALLAVICINO, *Familienbuch* ..., cit. n. 14, pp. 16, 18.

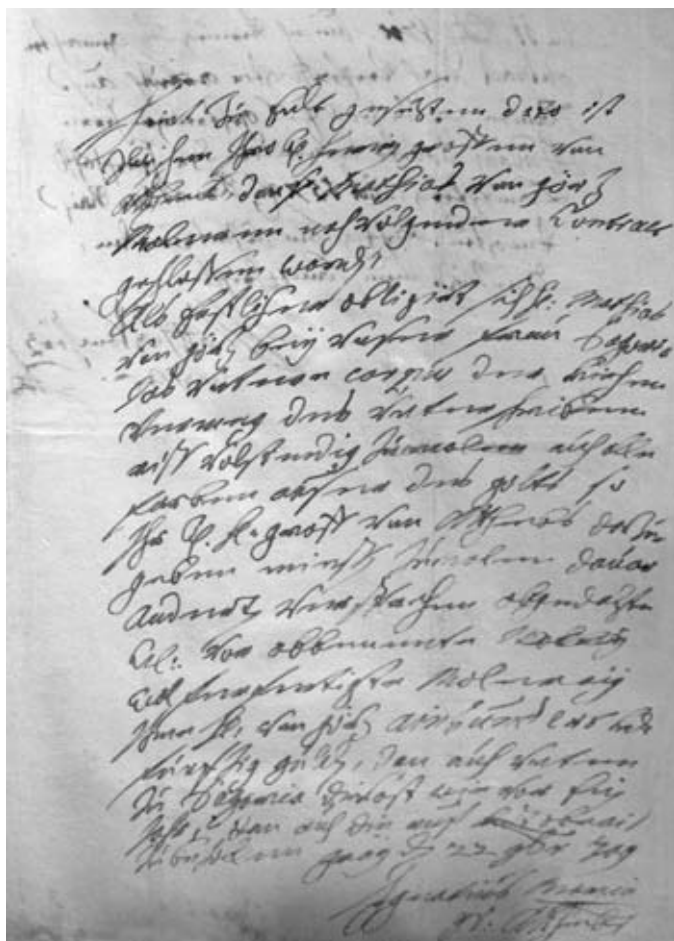
1. Marija Zagorje, romarska cerkev

Marija Zagorje. V drugi polovici leta 1705 so bila manjša obrtna dela že v teku. Nakupljenih je bilo 5000 žebeljv za deske in štukature ter pol centa mavca, svoje znanje pa je od novembra na ogled postavljal zidar-ski polir Janez. Postoril ni kaj prida veliko, saj je za opravljeno delo prejel vsega tri goldinarje in 50 krajcarjev.¹⁷ Naslednje leto je moral bolj zavihati rokave. Pod njegovo taktirko so on, njegovi pomočniki in dni-narji delali skozi celo leto. Plačilo je bilo posledično temu seveda dosti večje. Dobrih 75 goldinarjev za (lokalnega) zidarja ni bilo malo denar-ja. Janez je v tem letu nekajkrat zagotovo srečal in verjetno tudi ogovo-ril še celjskega kamnoseka, ki je za opravljeno delo prejel denarja in vina ter žita v vrednosti dobrih 55 goldinarjev.¹⁸ Prvi trije meseci leta 1707 so bili zimski, zato se prenova ni izvajala v polnem obsegu. Nekaj malega sta postorila samo že omenjeni celjski kamnosek in zidar iz trga Planina pri Sevnici (*manpreiser maurer*).¹⁹

¹⁷ Ljubljana, Arhiv Slovenije (AS), AS 768, fasc. 91, Dvoletni cerkveni obračun podružnične cerkve Marija Zagorje 1705–1706, fol. 1–1'.

¹⁸ Ibid., fol. 1'–2'.

¹⁹ Ibid., 2'.

2. Pogodba med grofom Attemsom in Matthiasem von Görzem za poslikavo spodnjega dela cerkve Marija Zagorje z dne 22. 11. 1709. Pogodbo je grof lastnoročno napisal.

Wm. H. Bond
1890

3. Podpis graškega slikarja Matthiasa von Görza

Kolikšen je bil vrvež na gradbišču okoli cerkve in v njej v poletnih in jesenskih mesecih istega leta, zaenkrat ni znano. Je pa konec tega ali naslednje leto iz štajerskega glavnega mesta prišel ugledni slikar Matthias von Görz, učenec Matthiasa Echterja²⁰ in član graške slikarske bratovščine.²¹ Razlog njegovega prihoda seveda ni bil svež zrak in neokrnjena narava, pač pa poslikava fresk na stropu cerkve in v prezbiteriju, ki jo je naročil njenu dobro znani grof Attems (sl. 2). Graški slikar je z delom končal enkrat leta 1708 za kar je dobil zaenkrat še neznano vsoto goldinarjev in povrnjene potne stroške za obe smeri potovanja. S slikarjevim delom je bil 56-letni grof očitno zelo zadovoljen, saj je že naslednje leto naročil novo poslikavo. Matthias in Attems sta se dobila 22. novembra 1709 nekje v Gradcu in ob pregledu risbe oz. načrta poslikave sklenila pogodbo. Matthias se je zavezal, da bo poslikal celotni »spodnji del« cerkve (*unter dem corpus*), Ignac pa mu je bil zato pripravljen plačati 150 goldinarjev in povrniti potne stroške. Glede barv sta se sporazumela, da bo zlato barvo priskrbel naročnik, vse ostale pa izvajalec.²² Slednji se je kaj kmalu lotil dela in čez slabo leto je bilo delo že opravljeno. Glede na dikcijo pogodbe je morda šlo samo za slavoločno steno na ladijski strani in steno nad orgelsko emporo ter za polji nad velikimi empornimi okni na ladijskih stenah, lahko pa tudi za ladjo v celoti (sl. 3). Grofov del pogodbe je izpolnil njegov upravitelj združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn Anton Robida, ki je 11. septembra 1710 slikarju v celoti izplačal dolžni znesek.²³

Naslednja tri leta so v cerkvi potekala tudi gradbena dela, največja leta 1711. Tedaj so zidar Jožef iz Podčetrтка ter Primož Bosalitsch in Gregor Guga tukaj zidali skupno 155 1/2 delovnih dni, seveda ob pomoči dninarjev in mogoče še Attemsovih hartenštajnskih podložnikov. Ti se za razliko od zidarjevega dnevnega plačila 18 krajcarjev ali trikrat manjšega dninarjevega zaslužka, denarnemu nadomestilu za vložen trud niso mogli nadejati. Pot so točili v sklopu delovne obveze (tlaka), torej zastonj. Naslednje leto je tukaj gradila samo delavnica zidar-

²⁰ Barbara MUROVEC, Likovni viri za baročno stropno slikarstvo v Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XXXIX, 2003, p. 118.

²¹ CEVC 1980, cit. n. 9, pp. 56–57.

²² AS, AS 768, fasc. 6, zv. 1710, Pogodba med grofom Attemsom in slikarjem Matthiasem von Görzem za poslikavo spodnjega dela cerkve Marija Žagorje z dne 22. 11. 1709, fol. 1 (glej prilogo I).

²³ Ibid., fol. 1'.

4. Veliki oltar. Marija Zagorje, romarska cerkev

skega mojstra iz Slovenske Bistrice, najverjetneje Matije Kayserja,²⁴ med 5. julijem in 7. oktobrom 1713 pa zidarski polir Tomaž Bosalitsch,

²⁴ Matija Kayser in njegovi pomočniki so bili v tem letu aktivni tudi pri gradbenih delih na cerkvi Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku, katere prenovi je prav tako naročil grof Attems (WEIGL 2006, cit. n. 12, p. 226).

5. Glorija angelov – detajl

ki je bil po vsej verjetnosti kak sorodnik že omenjenega zidarja Primoža, ter zopet Gregor Guga. Čeprav sta moža delala vsak po 52 dni, njune storitve niso bile enako denarno ovrednotene. Zidarski polir je dnevno zaslužil 21 krajcarjev, zidar Gregor pa toliko kot pred dvema letoma.²⁵ Katere gradbene posege je posamezni zidar izvajal na cerkvi od začetka prenove, ostaja neznanka, verjetno pa so tedaj že poslikani cerkvi prizidali severni oratorij. Med izdatki posebej izstopata dve okni, morda tisti, s katerima se severni in južni oratorij odpirata v ladjo: samo železo in ostali materiali zanj so v letu 1712 ali v prvi polovici naslednjega leta zahtevali 35 goldinarjev in 16 krajcarjev.²⁶

Nekaj mesecev po zadnji Görzevi poslikavi se je začela izdelava treh oltarjev, in sicer velikega v prezbiteriju ter stranskih v obeh kapelah (sl. 4). Izdelavo le-teh ne gre pripisati samo enem mojstru, ampak so v naslednjih treh ali več letih na tem projektu sodelovali vsaj štirje. Kamnoseški del je v letih 1711 in 1713 opravil celjski meščan in mojster Matija Pakh s svojimi pomočniki, kiparski del Krištof Lente in neki Laščan,²⁷ najverjetneje Janez Gregor Božič, za marmoriranje oltarjev pa je v treh letih bivanja tukaj poskrbel Krištof Lerschenberger. Cena njegovih uslug ni bila majhna. V petih obrokih je do zaključka

²⁵ AS, AS 768, fasc. 7, zv. 1715, Obračun prihodkov in odhodkov po družnične cerkve Marija Zagorje od 1711 do 1714, fol. 1–2 (glej prilogo II).

²⁶ Obračun prihodkov 1711–1714, cit. n. 25, fol. 1' (glej prilogo II).

²⁷ Ibid., fol. 1–2.

dela v letu 1714 prejel nič manj kot 551 goldinarjev in 15 krajcarjev.²⁸ Ostala kiparska dela na oltarjih so se morda pričela šele okrog Božiča leta 1712, saj se je takrat Krištof Lente ustavil na gradu Podčetrtek, ko je bil na poti proti cerkvi v Zagorju.²⁹ S svojim delom je omenjeni kipar končal leta 1714. V primerjavi s celjskim kamnosekom Pakhom, ki je skupaj s pomočniki za svoje delo prejel 139 goldinarjev in 42 krajcarjev, je bilo Lentovo plačilo nekoliko nižje. V dveh obrokih je prejel dobrih 66 goldinarjev, vmes pa še nekaj goldinarjev od cerkvenega ključarja. Kipar iz Laškega je pričel rezbariti kot zadnji. Šele leta 1714 je sklenil pogodbo za izdelavo kipov na vseh treh oltarjih.³⁰

Matija Pakh, ki je v naslednjih letih z Attemsom sodeloval tudi pri prenovah drugih cerkva in gradov,³¹ je pri Mariji Zagorje dobil še en dober posel. Zaupana mu je bila izdelava črnih in belih tlakovcev ter tlakovanje cerkve. Izdelava in polaganje več kot 1000 kosov kamnitih plošč,³² od katerih so posebej omenjene črne »marmorne« plošče,³³ se je začela enkrat leta 1712, zaključila pa pred začetkom julija naslednjega leta.³⁴

Čeprav je bil grof Attems naročnik prenove, pa stroškov slednje ni v celoti sam poravnal. Del se jih je namreč pokrilo s cerkvenimi prihodki. Te so med leti 1711 in 1714, ko je bila prenova na višku, sestavljali naravni in denarni darovi bogatih in revnih posameznikov. Naturalne darove v obliki lanu, masti, človeških las, sira, voska, telet itd. sta pilštanski župnik ali cerkveni ključar prodala za gotovino, medtem ko so darovane sveče ostale v cerkvi. Za največjo darovalko se je izkazala grofica Trauttmannsdorff, ki je leta 1712 cerkvi poklonila kar 30 goldinarjev. Sicer pa je višina letnih prihodkov v času najobsežnejše obnove močno variirala. Če se je še leta 1711 v cerkveno blagajno steklo dobrih 250 goldinarjev, se je v naslednjih treh letih ta znesek vztraj-

²⁸ Ibid., fol. 1–2.

²⁹ WEIGL 2006, cit. n. 12, p. 227.

³⁰ Obračun prihodkov 1711–1714, cit. n. 25, fol. 1–2 (glej prilogo II).

³¹ WEIGL 2006, p. 227; Igor WEIGL, Prenova gradu Podčetrtek v letih 1715–1723, *Kronika*, 47/1–2, 1999, p. 33.

³² Obračun prihodkov 1711–1714, cit. n. 25, fol. 1' (glej prilogo II).

³³ ... *so der steinhauer ... bey den schwarzen marbel ...* (AS, AS 768, fasc. 7, zv. 1715, Prihodki podružnične cerkve Marija Zagorje od darov 1712, fol. 1).

³⁴ Obračun prihodkov 1711–1714, cit. n. 25, fol. 1' (glej prilogo II).

no nižal in leta 1714 pristal na nekaj več kot 115 goldinarjih,³⁵ kar bi lahko pomenilo, da je začetno navdušenje za darove v zvezi s cerkveno prenovo med verniki z vsakim letom bolj in bolj upadalo. Ob koncu leta 1714 prenova še ni bila v celoti zaključena. Popraviti je bilo potrebno še cerkveno obzidje, nabaviti stole in spovednico, dokončati velike kipe in glorio angelov (*einer glori vnnd etlihen engeln*), dve oltarni tabli v stranskih kapelah ter poravnati tretji obrok plačila za tlakovce celjskemu kamnoseku Matiji Pakhu (sl. 5). Po mnenju Martina Umeka in cerkvenega ključarja so stroški teh investicij znašali dobrih 500 goldinarjev.³⁶ Njihova izvedba je bila v celoti odvisna od Attemsove »dobre volje«, nenazadnje je moral ta v obdobju zadnjih štirih let iz svojega žepa poravnati že za 837 goldinarjev stroškov prenove.³⁷ Do leta 1740 večjih posegov cerkev ni več doživela. Omembe vredna je le še izdelava in montaža ure. Urni mehanizem je leta 1739 izdelal neznani urar. Prevoz do zagorske cerkve je trajal dva dni, pri montaži na zvonik pa so poleg urarja sodelovali še zidar, slikar, ki je naslikal številčnico, in neznano število dninarjev. Celotni stroški investicije so znašali dobrih 52 goldinarjev.³⁸

³⁵ AS, AS 768, fasc. 7, zv. 1715, Prihodki podružnične cerkve Marija Zagorje od darov 1711, 1712, 1713, 1714 (4 dokumenti).

³⁶ Obračun prihodkov 1711–1714, cit. n. 25, fol. 2' (glej prilogo II).

³⁷ Ibid., fol. 2.

³⁸ AS, AS 768, fasc. 109, Letni obračun podružnične cerkve Marija Zagorje 1738–1739, fol. 3; AS, AS 768, fasc. 109, Letni obračun podružnične cerkve Marija Zagorje 1739–1740, fol. 2; AS, AS 768, fasc. 109, Letni obračun podružnične cerkve Marija Zagorje 1740–1741, fol. 2.

Priloga I

Pogodba med grofom Attemsom in slikarjem Matthiasem von Görzem za poslikavo spodnjega dela cerkve Marija Zagorje z dne 22. 11. 1709 (AS, AS 768, fasc. 6, zv. 1710)

(Fol. 1) Heint zu endt gesezten dato ist zwischen ihro h(ernn) h(ernn) grafen von Atthembs, dan h(ernn) Mathias von Görz maleren nahvolgender contract geschlossen word(en).

Als erstliher obligirt sich h(ernn) Mathias von Görz bey vnser Frau Sagoria das vntern corpus der kirhen vermog des vnterschribnen riss volstendig zumalen auch alle farben ausser des golts so ihro h(ernn) h(ernn) graf von Atthembs darzue geben miess(en) zumalen dauor andert(en) versproche obgedahte h(ernn) vor obbenente volverfertigte malerey ihme h(ernn) von Görz ainhundert vndt funfzig guld(en), dan auch vnten zu Sagoria die cost wie vor ein(en) jahr, dan auch die auf abrais zu bezallen. Graz d(en) 22 9ber (1)709.

Ignatius Maria

g(raf) v(on) Atthembs

(Fol. 1') Den 11 sebt(ember) 1710 bin ich vermog des gemachten contract nach verfertigter arbeit, aus handen des woll edl gestrengen herrn Andoni Robito verwaltern der herrschaft Landtsperg mit 157 fl. sambt den raiß vncosten, richtig bin bezahlt worden, d(as) bezaigt mein handtschrift.

Matthias von Görz

Mahler

Priloga II

Obračun prihodkov in odhodkov podružnične cerkve Marija Zagorje od 1711 do 1714 (AS, AS 768, fasc. 7, zv. 1715)

(Fol. 1) Conto was bey der muetter gottes Maria zu Sagorie von frue des (1)711te(n) jahr bis ende (1)714, alß in 4 jahren an allmusen eingange(n), als auch bey selbigen khirhen gebey auß geben worden.

Empfang

Erstlihe(n) vermog lista Nr. 1 a(nno) (1)711 almuse(n) gefahlen 250 fl. 3 kr.

Item vermog lista Nr. 2 a(nno) (1)712 gafahlen 212 fl. 46 kr. 2 d.

Item vermog lista Nr. 3 a(nno) (1)713 gafahlen 185 fl. 16 kr. 2 d.

Item vermog lista Nr. 4 a(nno) (1)714 gafahlen 115 fl. 32 kr.

Summa empfangs 763 fl. 38 kr.

Ausgaaben

Erstlihen ist von obige(n) gelt der raitrest herre(n) Antoni Robida seiner in (1)710 vorgestrekhte(n) außgaabe(n) halber vermog bey laag Nr. bezahlt worde(n) 147 fl. 8 kr.

Ingleihe(n) d(em) khirhenprobste(n) Jansche Haller ohne des ihme in (1)705 schuldig verblibene(n) raitrest zalt de(n) (1)710te(n) rest mit 67 fl. 15 kr.

Der geistlihkait organist vnnd messner deputat von (1)711, (1)712, (1)713 et (1)714 83 fl.

Item empfängt der marbillierr in diser jahrs zeit a conto seiner arbeith 87 fl. 3 kr.
Der steinhauer Mathias Pakh von Cilli vor sein vnnd gesellen zum althare(n)
verrichte(n) arbeith in disen jahr 112 fl. 30 kr.

Der steinhauer von Thescha Andra Markhusa 34 fl. 31 kr.

Der Joseph maurer von Landtsperg hat 31 $\frac{1}{2}$ tagwerh 9 fl. 27 kr.

Primus Bosalitsch maurer auch 48 tagwerh 14 fl. 24 kr.

Tagwerh in diser zeit des jahr 174 $\frac{1}{2}$ 18 fl. 19 kr.

Lucas zimmerman verdient 30 kr.

Der steinhauer von Rain vnnd Faistriz raiff vncoosste(n) 47 kr.

Vmb 5 $\frac{1}{2}$ cente(n) eisen 34 fl. 34 kr.

Vmb gips von Leibach 18 fl. 52 kr.

Per pretter sambt lifferung von Cilli 4 fl. 8 kr.

Gregor Guga maurer hat 76 tagwerh 22 fl. 48 kr.

(Fol. 1') Vmb stukhator nagl 1 fl. 8 kr.

Vmb 20 pf(und) play 2 fl. 20 kr.

Dem schmidt in Theschau 34 kr.

A(nno) (1)712 bis 5 julli (1)713

Marbilier empfängt bis 5 julli (1713) 114 fl. 3 kr.

Steinhauer von Cilli, sambt gessellen 19 fl.

Item stainhauer gessellen 2 fl.

Steinpreher verdienst 5 fl. 50 kr.

Der bildthauer Lente a conto seiner arbeith 8 fl. 17 kr.

Mauer maister von Feistriz sambt gesellen 26 fl. 54 kr.

Auf eisen vnnd andere beygeschafte materialie(n) zu dene(n) 2
neygebarahne(n) fenster(n) 35 fl. 16 kr.

Steinhauer von Cilli empfängt mehr auf die pfaster platten 30 fl. 26 kr.

Khirchen probst Jannsche Haller empfängt in siner verrattung zur bestraitung
der arbeith 30 fl.

Item ist in disen jahr den khirhprobst Jansche Haller dessen nah verflegner rat-
tung pro (1)711 verblibne(n) ratrest bezalt worde(n) mit 25 fl. 37 kr.

Auf scheiben, cathedralienn vnnd khöhin 6 fl. 12 kr.

Vmb nägl auf Trakhenburg vnnd khöhin gebier 10 fl. 36 kr.

Von 5 julli (1)713 bis ende des (1)714 jahrs

Erstlihen 1 cente(n) eisen von cilli bezahlt 6 fl. 40 kr.

Vmb 1 $\frac{1}{2}$ pf(und) stukhator drath 36 kr.

Der steinhauer bey völliger sezung der seiten altar verdient sambt gessellen 17
fl. 12 kr.

Item der steinhauer von Cilli vermog quittung, sein erste frist der ney verding-
te(n) 1030 pfaster plate(n), zalt 93 fl. 33 kr.

Item auf die andere frist empfangen(n) 24 fl. 30 kr.

De(n) 5 7ber (1)713 den ziegl fihr(n) 1 fl. 12 kr.

De(n) 7 marti (1)714 d(en) glaser in Cilli 15 fl. 39 kr.

De(n) 22 marti (1)714 gips von Rain 3 fl. 42 kr.

De(n) 8 juni (1)714 mehr gips von Leibach 4 fl. 22 kr.

(Fol. 2) De(n) maurer pallier Thomaß Bosalitsch, von 5 juli bis 7 8ber (1)713 18 fl. 12 kr.

Den Gregor Guga maurer auch 15 fl. 36 kr.

Khirchen probst Bastian Voukh empfangt zur bestraitung der arbeith von 5 juli (1)713 bis ende Xber (1)714 30 fl. 51 kr.

Item 1 vass herrsch(afts) wein 21 fl. 45 kr.

Der Jerne Schusell khirhe(n) probst hat auh zu bestraitung der arbeith 7 fl. 34 kr.

Der bildthauer Cristof Lente zur völliger bezallung seiner arbeit, ohne d(as), so er von khirhe(n) probste(n) empfang(e)n 57 fl. 48 kr.

Den bildthauer in Tüffer laigkhauf auf die verdingte(n) stattue(n) drayer altar 4 fl. 15 kr.

Leztlih der marbillirer Cristoph(en) Lerschenberg(er) yber vorhin empfangenes, wie vor specificierte 2 poste(n) zusehen, vnnd so von ihro exc(ellenz) in Graz 35 fl., dan 12 fl. auf der khirhe(n) cahsa empfang(e)n zur völliger zallung der in alle(n) verdiente(n) 551 fl. 15 kr. abgefertiget worde(n) mit 303 fl. 9 kr. Suma aller außgaabe(n) 1600 fl. 39 kr.

Wan nun dise außgaabe(n) gege(n) d(en) empfang gehalte(n), vnnd defalcirt worde(n), alß erscheint, d(aß) solihe de(n) empfang ybertreffen mit 837 fl. 1 kr. Das vorbeschribne pau vncoste(n) durh herr(n) Antoni Robida verwalt(er)n der herrsch(aft) Landtsperg in disen 4 jahrs zeite(n), dene(n) handtwerhs leithe(n) vnnd khirhprobste(n), in wein, getraidt vnnd pare(n) gelt das gegeben vnnd prastirt worde(n). Bezaigt mein vndterschrift vnnd fertigung. Actum Pailenstei(n) de(n) 15 jener (1)715.

Martin Vmekh

Pfar(er) vnnd commihsar alda

(Fol. 2') Gelangt demnach an euer hochgraf(lichen) excellenz mein vnnd der khirchen probst diemietiges bitte(n), sye geruehe(n) so gnedig zu sein bedeuter gelt zu vnendliher dankhsagung in gnade(n) zu passire(n), vmb d(aß) khünftig hiemit ybrige(n) eingehende(n) opfer annoh d(aß) beforstehende möge promo- uirt worde(n)

Martin Vmekh comihsar alda

vnnd N. N. khürhen probst

Alß

Die grossen statuen, so beylaifig sambt noh einer glori vnnd etlihen englen zuverfertigte(n) vnnd betrefen mehte 180 fl.

Den steinhauer zur abstossung seiner anderer vnnd 3ten frist der pflaster platte(n) 163 fl. 36 kr.

Item die 2 plätter in die capelle(n) altar beylaifig 80 fl.

Ferer die ringmauer zureparire(n) 50 fl.

Die khirhe(n) vnnd beiht stüell mehte(n) noh coste(n) 30 fl.

Vnndt dises alles ohne der vergulderey.

Viri ilustracij: Dejan Zadavec (2, 3); Matej Klemenčič (1, 4, 5)

ARCHIVAL SOURCES FOR THE BAROQUE RENOVATION OF THE PILGRIM CHURCH OF MARIJA ZAGORJE

To date, art historical studies attempting to solve the riddle of the Baroque renovation of the parish church of Marija Zagorje near Pilštanj have not included archival sources. Igor Weigl published two fragmentary pieces of information obtained from archival sources; however his study was not concerned with the renovation of the church of Marija Zagorje, but with the nearby chapel of ease of the Blessed Virgin on Pesek hill in Slake near Podčetrtek. Art historians have dealt with the renovation commissioned and partially sponsored in the early 18th century by Count Ignac Marija Attems mostly in their research of the church's architecture and furnishings, dating it on the basis of stylistic features and comparisons and consequently attempting to identify the craftsmen and artists who participated in the renovation, which lasted several years. The findings and interpretations of the preserved written sources have shown that their theories and observations were more or less correct, although incomplete. Not many written sources related to the renovation have been preserved and most are kept at the Archives of the Republic of Slovenia in the holdings of the feudal estates of Podčetrtek, Hartenštajn and Olimje. This is understandable since Count Attems was the owner of the combined feudal estates of Podčetrtek and Hartenštajn, as well as the patron of the church in Marija Zagorje.

According to the sources, the Baroque renovation of the chapel-of-ease in Marija Zagorje was commissioned by Count Attems and began by 1705. It involved several craftsmen: an unidentified mason from Slovenska Bistrica (most probably Matija Kayser), a sculptor from Laško (probably Janez Gregor Božič) and several local masters, as well as the painter Matthias von Görz from Graz (from 1705 to 1714), stonecutter Matija Pakh of Celje, sculptor Krištof Lente and marbler Krištof Lerschenberger. The painter from Graz executed the murals in certain parts of the church from 1708 to 1710, whereas the stonecutter Matija Pakh and his assistants completed the paving and participating in the making of three altars during the busiest stage of the renovation (1711–1714). Lente and Lerschenberger contributed to the final appearance of the altars.

Captions:

1. Pilgrim church of Marija Zagorje
2. Contract between Count Attems and Matthias von Görz for the murals on the ground floor of the church of Marija Zagorje, signed on 22 November 1709 and written by the count in his own hand.
3. Signature of Graz painter Matthias von Görz
4. High altar in the presbytery
5. Glory of angels – detail